

široku saglasnost ne uklapa se u totalitarni model. Kada se konstatuje da su u sprovođenju nasilja pored vrha i tajne policije, učestvovali i inteligencija i delovi nižih slojeva, opovrgava se teza da je teror tekao samo odozgo i po planu režima. Složene okolnosti u kojima se odvijao Veliki teror u SSSR-u nastale su u kombinaciji podsticaja odozgo i denuncijacija odozdo. Konkurencija lokalnih političara oko ključnih pozicija bila je izvor denuncijacija, a sukobi su izbijali zbog korupcije, nepotizma i patronaže. Društvena istorija podvlači tesnu veza države i društva, navodeći da izvore nasilja treba tražiti u inicijativama vrha, ali i podrški baze. To je daleko od smišljenog plana, jer se uloga staljinističkog vrha kretala između manje ili više uspešne manipulacije i arbitraže u kontroli udaljene i haotične periferije.

Ipak je u staljinizmu odnos saučestvovanja i otpora složeniji nego kod fašizma. Režim jeste donekle imao podršku širih slojeva, ali je bio prisutan i otpor, otvoreni i prerušeni. Dakle, država nije bila svemoćna, niti društvo potpuno pasivno bez otpora. Seljaci su se opirali NEP-u, ali i kolhozima, pa su razvijali strategije otpora, a nasilje je bio kanal pokretljivosti koji je pretvarao seljake u kolhoznike. S. Kotkin je prigovorio TOT da previđaju polet radnika za konstrukcijom socijalizma koji je vrlo značajan za izgradnju Urala i Magnitogorska. Po njemu, nije bilo fundamentalnog antagonizma između sovjetske države i radničke klase, a teror govori o dinamičkim odnosima moći. Reagujući na ovo revizionističko tumačenje Dž. Merot je upozorio da ako je industrijalizacija čak i uključivala žar i polet, ipak nije sigurno zavisila od njega. Kao što nasilje nije uvek kretalo odozgo, tako ni vrh nije bio puki arbitar (Marot 1997). Treba izbegavati jednostranosti koje nesvesno ističu iz polemičkog naboja i namere istraživača da ospori neko tumačenje. U polemikama po pravilu nema smirenih i diferenciranih argumenata. Revizionistička kritika TOT takođe nije lišena isključivosti nošenih polemičkim žarom. Tako je npr. teško reći da bi samo entuzijazam radnika bez prinude mogao stvoriti Magnitogorsk, što je tvrdila i staljinistička propaganda, premda ni žar ne treba uvek ignorisati. Sasvim je sigurno da kolektivizacija i industrijalizacija ne bi prošle da nisu podstakle šire društvene interese. Bez društvenih interesa i motivacije ne bi bilo ni kolhoza ni Magnitogorska. Ali splet interesa je složen. Nije to bio samo interes širokih slojeva nošen nadama u bolji život, već i interes vrha. Treba imati na umu da je pored žara postojao i otpor radničke klase koji se, naročito nakon uklanjanja opozicije staljinizmu, iskazivao u sabotazama i odsustvu s posla. U sporu oko pitanja da li je Magnitogorsk bio rezultat žara radničke klase ili čelični sarkofag ideje jednakosti Oktobra, sažeta je jedna važna kontroverza između revizionista i TOT? Da li je Magnitogorsk bio samo interes nomenklature ili celog društva? Pouzdanije odgovore pružaju konkretno istorijska istraživanja, a ne manje ili više apriorne modelske procene. Situacije su bile vrlo različite, a globalne ocene trebale bi biti opreznije i višeslojnije.

5. 5 DDR i TOT.

Premda se aktuelni predmet TOT bitno izmenio nakon sloma socijalizma, pojmovno utemeljenje istraživačke tradicije ostalo je i dalje statično "neodstranjivo" jezgro. Socijalizam je i krajem 20. veka za TOT ostao statičan i totalitaran, kao što je bio 1930-ih,

počednako u Vijetnamu i DDR-u. Štaviše istraživačka tradicija TOT osnažena je promenom epohalne svesti. Sveopšta normalizacija liberalizma kanonizovala je TOT kao deo kolektivnog "zdravog razuma" (L. Laudan) uprkos ozbiljnom unutarnaučnom osporavanju. Do 1989. totalitarizam je bio borbeni pojam primenjivan na aktuelni socijalizam i fašizam, a posle